

Standard pro dobrý knihovní fond – nástroj na zvýšení kvality a aktuálnosti knihovního fondu [1]

Autor:

- [ŠEDÁ, Marie](#) [2]

Číslo:

- [2017, ročník 26, číslo 3](#) [3]

Rubrika:

- [Trendy v knihovnách](#) [4]

Klíčová slova:

- [knihovní fondy](#) [5], [metodika](#) [6]

V České republice je více než 5 300 knihoven, z toho cca 85 % z nich jsou knihovny s neprofesionálními pracovníky. Veřejné knihovny mají ve svých fondech více než 64 milionů knihovních jednotek¹. Otázkou je, zda jsou všechny tyto dokumenty aktuální, zajímavé a kvalitní.

O tom, jak přistupovat k posouzení těchto fondů, co by v běžné veřejné knihovně nemělo chybět, jak má vypadat zdravý a aktuální fond a jak hodnotit využití knihovního fondu, vypovídá nově vydaný metodický pokyn Ministerstva kultury².

Národní knihovna ČR ve spolupráci s Ministerstvem kultury v předchozích letech vydala dva významné standardy pro veřejné knihovny, které jsou mezi knihovnickou veřejností známy jako [Standard pro dobrou knihovnu](#) [7] a [Služby knihoven knihovnám](#) [8]. Současná praxe a poznání stavu veřejných knihoven a jejich knihovního fondu ukazuje, že fondy řady knihoven nejsou dostatečně doplňovány a zároveň obsahují velké množství zastaralé literatury, o kterou veřejnost nejeví zájem. Knihovny jsou mnohdy zaplněny regály s knhami a prostory knihoven nemohou být využity k nabídce komunitních aktivit, postrádají prostor k setkávání a k nabídce nových služeb. To a další faktory vyvolaly potřebu vydat další celostátně závazný metodický pokyn.

Připravovaný dokument, který podrobně rozebírá problematiku knihovního fondu, dostal pracovní pojmenování [Standard pro dobrý knihovní fond](#) [9]. Oficiální název – Metodický pokyn Ministerstva kultury pro vymezení standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu pro knihovny zřizované a/nebo provozované obcemi na území České republiky – ukazuje, že se tento dokument netýká knihoven zřizovaných kraji, které mají ze zákona povinnost trvale uchovávat konzervační a historický fond (viz § 11, odst. 1 knihovního zákona, tj. zákona č. 257/2001 Sb.³).

[10]

Standard pro dobrý knihovní fond

Standard pro dobrý knihovní fond navazuje na oba předchozí standardy. Knihovníci tak dostávají do rukou komplexní materiál, který lze využít pro zlepšení stavu knihoven, materiál, který se opírá o výkon regionálních funkcí knihoven. Všechny tři standardy byly vydány v barevné komentované podobě určené především zřizovatelům/provozovatelům knihoven. Díky tomu se představitelé obcí mohou srozumitelnou formou seznámit s problematikou týkající se knihoven.

Jaké cíle standard sleduje?

Prioritou dokumentu jsou zlepšení obsahu, rozsahu a kvality knihovního fondu, objem, obsah a finanční zajištění. Nezapomíná ani na nové formy dokumentů – na přístup k elektronickému obsahu, volně přístupné e-knihy a další služby v digitálním prostředí. Tištěné knihy zařazované mezi povinnou četbu či doporučenou literaturu mají alternativu v nových formátech a díky nim jsou dokumenty lépe dostupné (příkladem jsou e-knihy z [E-knihovny Městské knihovny v Praze](#) [11]).

Standard poskytuje knihovnám i návod k provádění aktualizace knihovního fondu a je nástrojem pro stanovení a plánování optimální výše finanční částky na nákup knihovního fondu. Klade si za cíl

harmonizaci českého prostředí s mezinárodními doporučeními, která vydává [IFLA](#) [12] (International Federation of Library Associations and Institutions, Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí).

Komu je standard určen?

Standard je určen všem veřejným knihovnám zřizovaným obcemi, prioritně obcím do 40 tisíc obyvatel; knihovny ve větších sídlech mohou standard použít přiměřeně s přihlédnutím k aktuálnímu zaměření knihovny a potřebám místa. Dokument je i legislativní oporou při výkonu regionálních funkcí, stává se oporou pro zaměstnance knihoven, kteří jsou schopni na základě svého profesionálního úsudku udržovat zdravý stav knihovního fondu.

Proměny role knihoven

V posledních letech knihovny stále častěji nabízejí rozmanité kulturní a vzdělávací akce, usnadňují rovný přístup občanů k informacím, podporují gramotnost v nejširším smyslu a nabízejí aktivity prohlubující vztah k místu. Důležitým prvkem práce knihoven je motivace ke čtení a rozvoj čtenářské gramotnosti u začínajících čtenářů, podpora celostátních kampaní orientovaných na čtenářství a zvýšení společenské prestiže četby. Ve veřejných knihovnách v České republice se v roce 2016 uskutečnilo více než 66 tisíc kulturních akcí a přes 42 tisíc akcí vzdělávacích⁴. Základ každé veřejné knihovny však tvoří knihovní fondy. Proto je nezbytné, aby zaměstnanci knihovny udržovali svou knihovnu v „informační kondici“.

Knihovny mají díky internetu téměř okamžitý přístup k informačním zdrojům – řada dokumentů, který byly před více než deseti lety k dispozici pouze v tištěné podobě, je nyní přístupná v elektronické podobě, ať už prostřednictvím licencovaných či volně dostupných databází. Přesto v knihovnách často zůstávají zastaralé dokumenty a knihovny tak nabízejí nepřehledný a neaktuální knihovní fond.

Práce s knihovním fondem je tvořena celou řadou činností: akvizicí, zpracováním, oběhem a využitím, pravidelnými revizemi, údržbou, aktualizací a vyřazováním⁵. Ty můžeme souhrnně označit jako životní cyklus dokumentů. Metodický pokyn se snaží jasně popsat a vymezit následující činnosti: hodnocení využitelnosti fondu, jeho aktualizaci, revizi a vyřazování, kterým je v mnoha knihovnách věnována menší pozornost než zpracování a oběhu fondu.

Jak by měl vypadat dobrý fond veřejné knihovny?

Tvorba knihovního fondu začíná poznáním okolí knihovny a komunity. Ve většině knihoven v České republice je vývoj knihovních fondů založen na knize jako objektu. Účelem je ale poskytování relevantního obsahu (bez ohledu na nosič).

Dobrá spolupráce s knihovnami v okolí, především s knihovnami pověřenými výkonem regionálních funkcí, dokáže zaplnit případné mezery v nabídce knihovny. Každá knihovna je ovlivňována místem, ve kterém sídlí – jedinečné a neopakovatelné jsou podmínky dané věkovým a vzdělanostním potenciálem místa, počtem vzdělávacích institucí, organizacemi a spolky.

Knihovna, která pravidelně nehodnotí aktuálnost a využití svých fondů, se může lehce stát neatraktivním prostředím se zastaralými knihami – v podstatě bude hodnocena svými čtenáři jako sběr starého papíru nebo antikvariát. Na druhou stranu otevřená, vzdušná a vhodně zařízená knihovna se stává vyhledávanými a přátelskými místy.

Standard pro dobrý knihovní fond

Nově vydaný metodický pokyn (vydaný pod č. j. 53667/2017) obsahuje dvanáct článků:

- Cíle a působnost standardu;
- Předmět standardu;
- Funkce knihovny a její knihovní fond;
- Zásady tvorby knihovního fondu;
- Typy a formy dokumentů v knihovním fondu;
- Rozsah knihovního fondu;
- Základní součásti knihovního fondu;
- Financování nákupu knihovního fondu;
- Aktualizace a vyřazování knihovního fondu;
- Hodnocení využití knihovního fondu;
- Revize knihovního fondu;
- Právní předpisy a doporučení.

Funkce knihovny a její knihovní fond

Funkce knihovny je dána knihovním zákonem. V § 4, odst. 1 je uveden souhrn služeb, které knihovna poskytuje bezplatně; jde především o služby, ke kterým je využíván knihovní fond a soubor informací z vnějších informačních zdrojů. Další ustanovení § 4 udává, že provozovatel může poskytovat další služby, a to spočívající zejména v kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti (odst. 3). Aby knihovny mohly tyto služby nabízet komplexně, je nezbytný vhodný a dostatečný prostor nejen pro knihy, ale také pro vykonávání akcí, které knihovny pro svou komunitu nabízejí.

Zásady tvorby knihovního fondu

Knihovní fond je základem pro plnění povinnosti uvedené v § 4 knihovního zákona. Při tvorbě knihovního fondu je důležité dobře znát potřeby a požadavky obyvatel obce. Složení knihovního fondu by mělo zohledňovat demografický vývoj, zvláštní podmínky v místě a také nabídku okolních knihoven.

Typy a formy dokumentů v knihovním fondu

Současná nabídka forem dokumentů je velmi široká a do knihoven se dostávají nejrůznější typy dokumentů – od klasických knih přes periodika, hudebniny, kartografické dokumenty, ale také společenské hry, zvukové a audiovizuální dokumenty až po dokumenty v elektronické podobě.

Rozsah knihovního fondu

Při budování fondu veřejné knihovny bychom měli brát v úvahu tři základní součásti – základní fond (také kmenový fond dané knihovny), aktuální fond (nejnovější přírůstky beletrie a naučné literatury) a výměnný fond (z dotace na výkon regionálních funkcí nebo budovaný ze sdílených prostředků v rámci spolupráce v regionu).

Směrnice IFLA Služby veřejných knihoven⁶ uvádí, že doporučený rozsah celkového objemu knihovního fondu činí dvě až tři knihovní jednotky na obyvatele. U knihoven v malých obcích je doporučený minimální rozsah fondu stanoven na 2 500 knihovních jednotek, přičemž se u obcí do 500 obyvatel použije přiměřeně tak, aby byly v knihovně dostupné knihy pro hlavní kategorie obyvatel/uživatelů.

Financování nákupu knihovního fondu

Financování nákupu knihovního fondu se odvíjí od průměrné ceny knihy na českém knižním trhu a zároveň od počtu nakoupených přírůstků. Teoreticky by podíl výdajů na nákup knihovního fondu měl činit 10 % celkových výdajů na zajištění provozu knihovny. Zde je úzká provázanost se Standardem pro dobrou knihovnu, v němž je doporučena částka 30 až 45 Kč na jednoho obyvatele.

Snahou je zaručit minimálně 7% obnovu knihovního fondu.

Aktualizace a vyřazování knihovního fondu

Ve fondech řady knihoven je nezanedbatelné množství nekvalitních, opotřebovaných a zastaralých dokumentů. Cílem aktualizace je udržovat stav knihovního fondu na takové úrovni, aby byla zaručena jeho aktuálnost a přiměřená obnova. Menší, ale aktuální nabídka nové literatury je pro uživatele mnohem zajímavější, protože nové knihy jsou lépe dohledatelné, přehledné uspořádání fondu vytváří dojem vzdušné a přehledné knihovny. Při posuzování aktuálnosti fondu je důležitá spolupráce s knihovnou pověřenou výkonem regionálních funkcí a následné vyřazování musí probíhat podle ustanovení § 17 knihovního zákona a následné prováděcí vyhlášky č. 88/2002 Sb.¹

Existuje mnoho důvodů, proč pravidelně aktualizovat a vyřazovat fond. Základními kritérii jsou poškození (chybějící části) dokumentů, nadbytečnost (duplicita, multiplicita) a především klamavá a/nebo faktická nepřesnost obsahu; v knihovnách by v žádném případě neměly být nabízeny neplatné právní dokumenty, zastaralé cestopisy s neaktuálními informacemi a další dokumenty z oblastí, kde došlo k zásadním změnám v poznání (astronomie, medicína, počítačová literatura aj.).

Aktualizace může probíhat v pravidelných (například tříletých) cyklech, průběžně při běžné půjčovní činnosti nebo mimořádně (automatizace knihovny, přeznačování knih, stěhování knihovny apod.).

Hodnocení využití knihovního fondu

K udržení relací mezi nákupem a vyřazováním knihovního fondu je vhodné každoročně po shromáždění statistických dat provést propočty, které dají obraz o využití knihovního fondu.

Sledovány jsou základní ukazatele, jimiž jsou obrat a aktivace knihovního fondu. Obrat knihovního fondu podává informaci o tom, kolikrát byla každá knihovní jednotka během jednoho roku půjčena. Aktivace knihovního fondu se uvádí v procentech a poskytuje informaci o tom, jak vysoká je aktivní část knihovního fondu, tedy kolik procent knihovních jednotek během jednoho roku bylo alespoň jednou půjčeno, a zda existuje vztah mezi nabídkou a poptávkou.

Revize knihovního fondu

Součástí životního cyklu dokumentu je i jeho revize. Otázkami pravidelných revizí se zabývají dva základní dokumenty – § 16 knihovního zákona a § 7 prováděcí vyhlášky č. 88/2002 Sb. k tomuto zákonu. Frekvence revize je v přímém vztahu k objemu knihovního fondu; u knihoven do 100 tisíc knihovních jednotek je stanoven pětiletý cyklus pro revidování knihovny (není podstatné, zda revize proběhne najednou či na etapy).

Závěr

Standard pro dobrou knihovnu i Služby knihoven knihovnám jsou vydány i v tištěné komentované formě a dostávají se do rukou starostů obcí i provozovatelů knihoven. V současné době je připravován k tisku také Standard pro dobrý knihovní fond. Věříme, že pomůže srozumitelným způsobem přiblížit tuto často diskutovanou problematiku.

- ¹ *Kultura České republiky v číslech: Vybrané údaje ze statistických šetření* [online]. Praha: Národní informační a poradenské centrum pro kulturu, 2017 [cit. 2017-09-24]. Dostupné z: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/Kultura_v_cislech_2017_web.pdf [13]
- ² ČESKO. MINISTERSTVO KULTURY. *Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu pro knihovny zřizované a/nebo provozované obcemi na území České republiky*. Praha: Ministerstvo kultury, 2017. Dostupné také z: https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/2017_metodicky-pokyn-mkdef-7674.pdf [14]

- 3. ČESKO. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98. Dostupné také z: http://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provadeci-prepisy/Zakon257.htm [15]
- 4. *Kultura České republiky v číslech: Vybrané údaje ze statistických šetření* [online]. Praha: Národní informační a poradenské centrum pro kulturu, 2017 [cit. 2017-09-24], s. 12. Dostupné z: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/Kultura_v_cislech_2017_web.pdf [13]
- 5. Vyřazování je věnována např. tato americká příručka: LARSON, Jeanette. *CREW: A Weeding Manual for Modern Libraries* [online]. Austin (TX, USA): Texas State Library and Archives Commission, 2017 [cit. 2017-09-23]. Dostupné z: <https://www.tsl.texas.gov/ld/pubs/crew/index.html> [16]
- 6. KOONTZ, Christie a Barbara GUBBIN, Barbara, ed. *Směrnice IFLA Služby veřejných knihoven*. 2., přeprac. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 2012. ISBN 978-80-7050-612-7. Dostupné také z: <http://ipk.nkp.cz/docs/IFLA/sluzby-verejnych-knihoven-smernice-ifla-.pdf> [17]
- 7. ČESKO. Vyhláška č. 88/2002 Sb. Ministerstva kultury k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 39. Dostupné také z: http://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provadeci-prepisy/Zakon257Vyhl.htm [18]

URL zdroje: <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2017-rocnik-26-cislo-3/standard-pro-dobry-knihovni-fond-nastroj-na>

Odkazy

- [1] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2017-rocnik-26-cislo-3/standard-pro-dobry-knihovni-fond-nastroj-na>
- [2] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/autori/seda-marie>
- [3] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2017-rocnik-26-cislo-3>
- [4] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/rubriky/trendy-v-knihovnach>
- [5] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/klicova-slova/knihovni-fondy>
- [6] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/klicova-slova/metodika>
- [7] http://ipk.nkp.cz/docs/bench/Standard_pro_dobrou.pdf
- [8] http://ipk.nkp.cz/docs/RF/sluzby_knihoven_knihovnam.pdf
- [9] <http://ipk.nkp.cz/docs/standard-pro-dobry-knihovni-fond>
- [10] <https://bulletinskip.skipcr.cz/sites/default/files/images/224/seda1.png>
- [11] <https://www.mlp.cz/cz/projekty/e-knihovna/>
- [12] <https://www.ifla.org/>
- [13] http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/Kultura_v_cislech_2017_web.pdf
- [14] https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/2017_metodicky-pokyn-mkdef-7674.pdf
- [15] http://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provadeci-prepisy/Zakon257.htm
- [16] <https://www.tsl.texas.gov/ld/pubs/crew/index.html>
- [17] <http://ipk.nkp.cz/docs/IFLA/sluzby-verejnych-knihoven-smernice-ifla-.pdf>
- [18] http://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provadeci-prepisy/Zakon257Vyhl.htm